

Lázár Katalin: Ölbeli gyermek játékaiknak felhasználása az óvodában

Az előbbi részekben a népi játékok első tömbjében található eszközös játékokkal foglalkoztunk. A második tömb a mozgásos játékok tömbje, és nevének megfelelően ide azok a játékok kerültek, amelyekben a mozgás valamely fajtája, módja adja a játék leglényegesebb elemét, a játékmagot.

A mozgásos játékok négy típuscsoportja közül az első az ölbeli gyermek játékaiknak típusait tartalmazza. Ezeket a játékokat sokáig a felnőttek kisgyermekkel játszott játékaiknak tekintették: elnevezésük is ehhez igazodott (Felnőttek játékaik ölbeli gyermekkel). E játékok kezdeményezője többnyire valóban a felnőtt (vagy nagyobb gyermek), hiszen az ölbeli gyermek még túl kicsi ahhoz, hogy bármilyen játékot kezdeményezni tudjon. Mégis az ő játékaikról van szó, ami nyilvánvalóvá válik, ha a játékok cselekményét, dallamát, szövegét tekintjük. A cselekmény elsősorban arra irányul, hogy a kisbabában tudatosuljanak testrészei és egész teste, megtanulja mozgatni fejét, kezét, lábát, valamint saját magát elkülöníteni a külvilágtól. A dallam kis hangterjedelmével, a rövid, ismételtetett motívumokkal szintén az ő igényeihez alkalmazkodik. A szöveg szókinccse és szerkesztésmódja ugyanígy könnyen érthető az ő számára is.

A másik téves elnevezés ezekkel a játékokkal kapcsolatban az, hogy ezek „mondókák”. A játékok és a mondókák között van azonban egy fontos különbség, amelyre Borsai Ilona világított rá a legpontosabban. Eszerint a népi mondóka legfontosabb sajátossága, hogy a játékkal ellentétben mindig valamilyen alkalomhoz kapcsolódik, sajátos funkciója van. A naphívogató mondókákat pl. akkor mondják a gyerekek, ha nem süt a nap, hideg van, fáznak: máskor nem érdemes a napot hívogatni. Az ölbeli gyermek játékaik azonban nem kötődnek alkalomhoz, bármikor játszhatók, cselekményük is van, ha mégoly egyszerű is, helyük tehát a játékok között van, nem a mondókák között.

Az ölbeli gyermek játékaik a kisbaba segítői abban, hogy elsajátítsa az első mozdulatokat: ilyenformán egyértelmű, hogy ezeknek a mozgásos játékok között van a helyük. Olyan játékokról van szó, amelyek mozdulatokat, mozgásformákat tanítanak meg és segítenek begyakorolni a legkisebbeknek: ennek megkönnyítésére szolgál a sokukhoz kapcsolódó ritmikus szöveg és dallam.

Ezek a játékok első pillantásra az óvodában már túlhaladtak, hiszen az óvodások már nem ölbeli gyermekek: az ölbeli kor a születéstől másfél-két évig tart. A típuscsoport elnevezése azonban nem azt jelenti, hogy ezeket a játékokat kétévesnél nagyobbak már nem játsszák, „csak” azt, hogy az éppen megszületett gyermeknek ezek az első játékaik. Több olyan is található köztük, amelyeket óvodáskorúak, sőt annál nagyobbak is szívesen játszanak.

Az ölbeli gyermek játékaik közül itt azokat említjük, amelyek véleményünk szerint a leginkább használhatók az óvodában. Van köztük, amelyik csak ketten játszható (a hátán, illetve nyakban lovagoltató vagy a höcöggető); ezekhez olyan alkalmat kell keresni, amikor az óvónéni néhány percig egy gyerekkel foglalkozhat, aztán sorra veszi a többit. Más játékokat azonban az óvodások együtt is tudnak már játszani: ilyen a tenyérbe bökö, a pacsit adó, a kézcsipkedő, az ökölütögető.

Homlokkoccantó

Ketten játsszák. Úgy helyezkednek el, hogy a fejük nagyjából azonos magasságban legyen. Közelítik egymáshoz a homlokukat:

A korszók eltör-nek!

Az utolsó szótagra finoman összeütik a homlokukat. Az óvodások egymással is játszhatják, ha már megtanulták az óvónénitől, hogy ez nem bikaviadal, nem az a lényeg, hogy nagyot üssenek a fejükkel a másikon.

Fülhúzogató

A felnőtt vagy nagyobb gyerek megfogja a kicsi fülét, és kérdezi:

Kakas-é, vaj börbécs?

A kicsi válaszol. Ha azt mondja: „kakas”, a felnőtt kukorékolást utánoz, és finoman meghúzogatója a kicsi fülét.

Kukurikú!

Ha azt mondja: „börbécs”, akkor a bárányt utánozza, és szintén meghúzza a fülét:

Beee!

Tenyeresdi

A felnőtt megfogja a kicsi kezét, tenyerével fölfelé tartja, és elkezd bele köröket rajzolni. Közben mondja:

kotta: Kerekecske, dombocska

A végén belebök a kicsi tenyerébe. Az óvodások egymással is játszhatják.

Tenyérbe bökő

Ujjukkal bökdösnek a kisgyerek tenyerébe, közben kérdezik, és válaszolnak is.

Hol csücsülnek a babák? Itt, itt, itt!

Hosszúfalu (Brassó)

Seres András: Barcasági magyar népköltészet.

Bukarest, Kriterion, 1984. 188.

Ha az óvodások játsszák, egyik kérdezhet, a másik böködi vagy az ő, vagy a saját tenyerét, és válaszol. Ha a gyerekek úgy tetszik, mehet a másikhöz, harmadikhoz kérdezni, ha valaki hozzá megy, ő válaszol. Amikor megtanítjuk, egymás után bökdössük a kicsik tenyerét, de amikor már rájönnek, ők válaszolnak, ők bökdösnek, aztán már ők kérdezik egymást.

Pacsit adó

Hasonló a tenyérbe bökőhöz, hasonlóképpen is taníthatjuk meg, aztán a gyerekek egymással is játsszák. Itt azonban nem bökődünk a tenyérbe, hanem vonalakat, köröket rajzolunk bele, közben mondjuk:

kotta: Áspis, kerekes

A végén, az utolsó „kuc”-ra belecsapunk a tenyerébe, vagyis pacsit adunk.

Csip-csip csóka

Kézcsipkedő játék, ketten vagy többen is játszhatják. Felváltva csípiük össze egymás kézfejen a bőrt: az egyik játészó tenyérrel lefelé fordítja az egyik kezét, a másik ennek a kéz hátának a bőrért összecsípi hüvelyk- és mutatóujjával. Ha csak ketten játszanak, akkor az első játészó tenyérrel lefelé maga elé emeli az egyik kezét, a másik összecsípi a kézfejen a bőrt, aztán az első a másik kezével csípi össze a szabadon lévő kéz hát bőrért, majd a másik játészó a másik kezével. Ha többen vannak, akkor is úgy csípiük össze, hogy a saját kezébe senki ne csípijen. Az összecsípett kezeket éneklés közben föl-le mozgatják: ez annál nagyobb ügyességet kíván, minél többen játészák.

kotta: Csipi csóka
kotta: Csip-csip csóka

A dal végén mindenki elengedi a csípést, és kezeikkel hadonászva hessegetnek.

Tapsoltató

Ha a kisbabát tapsoltatjuk, csuklóinál megfogjuk a két kezét és összeütjük, ha pedig ökölbe szorítja a kezét, megmutatjuk neki, hogyan kell nyitott tenyérrel tapsolni. Az óvodában erre már nincs szükség, ha elkezdzünk tapsolni, a kicsik is tapsolnak velünk. Közben mondjuk:

Tapsi, tapsi mámának,
Kását főzött bubának.
Mezőcsávás, Mezőfele (Maros-Torda)
Veress Ilona: Mezőcsávási gyermekfolklor
Bukarest, 2002. 114.

Érdekes módon a MTA BTK Zenetudományi Intézet gyűjteményében lévő 16 közölt és közöletlen erdélyi tapsoltató közül egyetlenegnél sincs dallam jelezve. A tapsoltatókat általában *s-m* vagy *s-l-s-m* hangokon szokták mondani: mi sem követünk el hibát, ha úgy mondjuk, a kicsiket úgy tanítjuk.

Ökölütögető

Hasonló a helyzet, mint a tapsoltatók esetében: a kisbabának csuklóban megfogjuk a kezét, és öklöskéit úgy ütögetjük egymáshoz, hogy az egyik ököllel kétszer megütjük felülről a másik ököl hüvelykujj felőli, fölfelé fordított részét, aztán a másik ököllel felül ugyanígy. Az öklöket két ütésenként cserélgetjük. Ha a kisgyermek már nagyobb, maga ütögeti össze az ökleit úgy, ahogy a felnöttektől, nagyobb gyerekektől látja.

Töröm, töröm a mákot,
Sütök vele kalácsot.
Esztelnek (Háromszék)
Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken.
Bukarest, Kriterion, 1980.

Dallam szempontjából is ugyanaz a helyzet, mint a tapsoltatóknál: a MTA BTK Zenetudományi Intézetében az erdélyi változatok között nincsen dallamos, de a szöveget mondhatjuk *s-m* vagy *s-l-s-m* dallamra is.

Láblóbáló

A kicsit felültetik az asztalra, a felnőtt vagy a másik gyerek megfogja a két lábát. Felváltva mozgatja őket, amikor az egyiket előre, akkor a másikat hátra. Közben mondja:

kotta: Lóg a lába, lóga

Háton vivő

A felnőtt vagy nagyobb gyerek a hátára veszi a kicsit, úgy járkál vele erre-arra. Közben a régi utcai árusok módján, akik a falvakat járva kiabálva kínálgatták árujukat, ők is kiabálják:

Sót vegyenek! Sót vegyenek!

Beresztelke (Maros-Torda)

MTA BTK Zenetudományi Intézet

Leltári szám 740133

Büdös túrót vegyenek, бүдös túrót, бүдös túrót!

Csíkmadaras (Csík)

MTA BTK Zenetudományi Intézet

AP (Akadémiai Pyral hanglemez) 8990 d

A többiek (gyerekek, felnőttek) odamennek, megcsípik a kicsinek a hátsóját, mintha próbálgatnák, jó-e.

Höcögtető

Igen népszerű játék, nevét az egyik szövegről kapta, amely Erdélyből eddig csak egy változatban jutott el hozzánk. Némileg másképp is hangzik, Hőc-hőc helyett Hecc-pecc a kezdete. A játék kétféleképpen játszható.

Az egyik mód, hogy a felnőtt a kisgyermeket térdére ülteti. Főlemeli két sarkát, ettől térde és a gyermek is főlemelkedik, majd hirtelen a földre zökkenti sarkait. A gyermek úgy mozog (zötyög) föl-le, mintha lovon ülne, s a közben mondott szövegek többsége is a lovagláshoz kapcsolódik.

A höcögtetés úgy is játszható, hogy a felnőtt egyik előre nyújtott lábára (lábfeje fölé) ülteti a kisgyermeket, s ahogy a lábát mozgatja föl-le, úgy lovagoltatja a kicsit. A mozgás ugyanaz, mint a térden lovagoltatónál, csak kevésbé ugráltató, simább.

Közben többféle szöveget is mondanak, annak ritmusára történik a höcögtetés, lovagoltatás.

Hecc-pecc, katona,

Ketten ülünk egy lóra,

Hárman meg a fakóra.

Mezőfele (Maros-Torda)

Veress Ilona: Mezőcsávási gyermekfolklór

Bukarest, 2002. 233.

kotta: Gyí, lovam Barassóba

A végén, a „Vékony vesszőt a likára” szövegre a játékot elmondó asszony szerint „kicsit megsuppogtattuk a fenekit”!

kotta: Így lovagolnak a papok

A „gavallé-é-é-rok” elnyújtott szótagjára hónaljánál fogva magasra emeljük a kicsit. Az „Így lovagolnak a papok” részre zötyögtetjük, azt többször is mondhatjuk, hadd várja a „csattanót”.

kotta: Hoppá-cuppá, János bá'

Ha nem is hosszú ez a rész, azt a néhány játékot, amit itt bemutattunk, biztosan örömmel fogják játszani a kicsik, s talán a nagyobbaknak, szülőknek, nagyszülőknek sem fog rosszul esni. Tessék csak kipróbálni!